

Oeverzwaluwkolonies in 2011

Er waren dit jaar wat meer kolonies. Deze situatie ontstond door de aanwezigheid van een wat groter aantal grondstorten. Toch steeg aantal broedparen maar weinig. De gemiddelde koloniegrootte was wat lager dan in 2010. Door predatie gingen in enkele kolonies nesten verloren.

Dick A. Jonkers

Kolonies

Van de negen oeverzwaluwkolonies in het onderzoekgebied herbergde het Vechtplassengebied er drie, het Gooi vijf en Eemland een (Figuur 1). In een deel ervan werden de nesten gepredeerd. Aan dit verschijnsel wordt in dit artikel apart aandacht geschonken. In totaal kwamen in het gebied tussen Vecht en Eem 631 paren tot broeden; in 2010 waren het er 558 (Jonkers 2010). Ondanks het onbezet blijven van de kolonie bij het Raboes was er toch nog een stijging van 13%.

Vechtplassengebied

De grootste kolonie in het Vechtplassengebied was die van de Middenweg in Nederhorst den Berg. Daar bevindt zich een grondstort bij een transportbedrijf, waarin al enkele jaren wordt gebreed. Enkele nesten zijn gepredeerd. De grondstort van het Caravanpark De Wetering in Loosdrecht was goed voor 67 paren; die nestelden hoog in de grondstort. De derde kolonie in deze regio betrof een grondstort bij een bedrijf aan de Machineweg in Nederhorst den Berg. Dit is een tijdelijke kolonie, want er zijn plannen om deze grond te gaan gebruiken.

Het Gooi

In dit deel van het onderzoekgebied is de wand op de golfbaan in het Naarderbos al op 11 april gecontroleerd om te kijken of daar wellicht ook al oeverzwaluwen rondvlogen en nestholtes waren uitgekrabd. Aanleiding hiervoor was dat in de Groeve Oostermeent (Blaricum) enkele dagen eerder Oeverzwaluwen waren gesignaleerd en gaten hadden gegraven. Op 27 mei is nogmaals een bezoek gebracht, maar ook toen ontbraken gegraven nestpijpen en rondvliegende oevertjes. Voor alle zekerheid was er nog een controle op 30 juni. Groot was de verrassing toen voor de wand veel oeverzwaluwen rondzwermden. De wand leek wel een Emmentaler kaas met zijn vele gaten. De

oorzaak van deze late vestiging wordt gezocht in de ondoordringbaarheid van de wand tijdens de eerdere controles door het kurkdroge voorjaar. De wand bevat namelijk een vrij hoog percentage leem. Pas in mei vielen er af en toe buien en was juni echt een natte maand. De vraag is of de bewoners van de wand exemplaren waren die ergens anders verstoord waren, of nog geen nestplaats hadden kunnen vinden. Daaronder bevonden zich wellicht ook in vorige jaren bij deze wand geringde oeverzwaluwen. Over het laatste kan het ringonderzoek ons uitsluitsel geven.

Eind mei waren er in de wand van de Naardermeent 124 bezette nestgangen. De vreugde was van korte duur, want nog geen twee weken later was de wand voor een deel ingestort en waren er nog maar iets meer dan de helft van aanwezig. Bovendien had een roofdier een aantal gaten uitgegraven. Op het kleine industrieterrein langs de A1 bij Naarden, waar in 2009 een vestiging was ontdekt, maar in 2010 niet werd gebreed, waren de omstandigheden bij een grondhoop dit jaar weer gunstig. De oeverzwaluwen maakten daar onmiddellijk gebruik van. Afhankelijk van hoe de grondopslag er bij de aankomst van de zwaluwen erbij ligt, zal er het ene jaar wel en het andere jaar geen kolonie aanwezig zijn.

De wand in de Zanderij Crailo was ook dit jaar weer goed bezet. Hoewel hij hooguit anderhalve meter hoog is en een lengte heeft van nog geen 20 m, is hij zeer aantrekkelijk voor oeverzwaluwen. De ligging, met als voorterrein een van de plassen in de voormalige zanderij, is voor hen ideaal. Het aantal broedparen was vrijwel gelijk aan 2009. De Groeve Oostermeent blijft aantrekkelijk en bevatte 20% meer broedparen dan in 2010. Deze kolonie bestaat uit drie wandjes, die hier verder worden aangeduid als wand 1, 2 en 3. Gedurende het broedseizoen is hier nagegaan hoe de ontwikkeling verliep van de bezetting.

Op 6 april vlogen al oeverzwaluwen rond. Bij de wand in het Twiske vlogen op 27 maart al de eerste oeverzwaluwen bij de kolonie (zie: Staats, in druk). De zwaluwen in de Groeve Oostermeent kunnen wellicht ook ongeveer op die datum zijn aangekomen, want zij hadden al zestien holen gemaakt in wand 1. Hiervan waren er op 8 mei zes bewoond. Bij de overige twee wandjes was toen nog steeds geen activiteit te bespeuren. Tijdens een controle op 18 mei was het aantal uitgebreid tot 65 en waren er in wand 2 zes nestholen bezet. Die situatie was op 30 mei onveranderd. Toen was ook wand 3 bezet; 34 paren hadden

zich alsnog daar gevestigd.

Eemland

De enige kolonie in dit gebied was nu niet de grote steilwand bij het Raboes in Eemnes, maar een hemelsbreed op twee kilometer afstand zuidwestelijk daarvan liggende grondstort. Die bevindt zich bij een boerderij aan de Korte Maatweg in dezelfde polder. Bij dit bedrijf deden oeverzwaluwen nestelpogingen. Ons lid Gert Bieshaar adviseerde de boer om de hoop steil af te steken, waarna deze een graafmachine liet komen. Het nieuwe wandje was meteen een succes.

Locatie en gemeente	Aantal nesten 2011 (2010)	Vestigingsplaats
Naardermeent Naarden	124 (0)	zandwand
Industrieterrein bij de Pactolantoren Naarden	52 (0)	grondstort
Middenweg Nederhorst den Berg	71 (100)	grondstort
Machineweg, Nederhorst den Berg*	20 (-)	grondstort
Golfbaan NaarderbosNaarden	81 (144)	zandwand
Caravanpark De Wetering Loosdrecht	67 (24)	grondstort
Zanderij Crailo Hilversum	44 (45)	zandwand
Groeve Oostermeent Blaricum	105 (88)	zandwand
Korte Maatsweg Eemnes	67 (-)	grondstort
Totaal	631	

Figuur 1. Oeverzwaluwenkolonies tussen Vecht en Eem in 2011

Legenda:

() aantal nesten in 2010

0 geen nesten

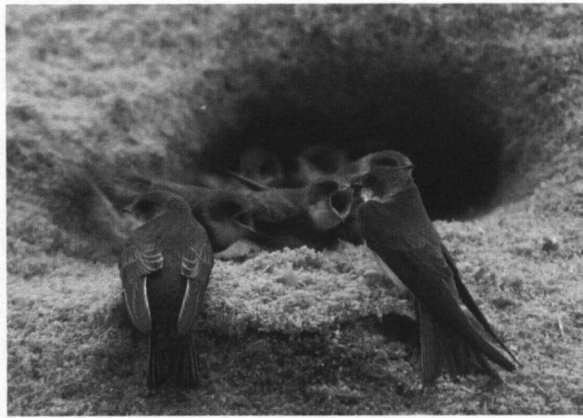
geen broedmogelijkheden aanwezig

* nieuwe kolonie

Verdwenen en nieuwe kolonies

De kolonie aan de Machineweg in Nederhorst den Berg was nieuw. Bij een manege aan de Meerweg in Nederhorst den Berg is een nieuwe kolonie gevonden in een hoop grond die diende als zanddepot. Uit mededelingen aan ons lid Jelle Harder, van de agrariër die in de directe omgeving woont, komt naar voren dat er zeker twintig nestgangen waren. Volgens deze man is de kolonie verstoord door spelende kinderen die met stokjes in de nestgangen keken om te kijken hoe diep die waren. De informatie is bevestigd door Jelle, die de wand heeft geïnspecteerd na het gesprek met de boer. De steilwand was bij zijn controle voor het grootste deel ingestort, tien nestgangen waren nog aanwezig en uit een ervan stak nog een stokje. Als het depot in

2012 nog aanwezig zal worden getracht de een wand af te steken, deze te beschermen en er in het dorp voorlichting over te geven. In het overzicht met het aantal broedparen in de kolonies ontbreekt deze wand. Het is onduidelijk hoeveel paren er daadwerkelijk in hebben gebroed. De enige jaren geleden in onbruik geraakte wand in de oksel van de A1/A6, die na het seizoen was 'gerenoveerd', bleef onbezet. Wanneer hij niet wordt aangepast, kan hij als verdwenen worden beschouwd. Bij de inspectie bleek dat hij niet steil genoeg was. De kolonie bij de Pactolantoren in Naarden was in die zin nieuw, dat hij op een andere plek zat en er vorig jaar niet gebroed is op het terrein.

De jonge oeverzwaluwen worden voortdurend gevoerd. Foto Wim Smeets

Predatie

In voorgaande jaren was al geconstateerd dat boomvalken bij kolonies jaagden en oeverzwaluwen consumeerden. Dat was ook dit jaar weer het geval. Blauwe reigers die bij de lage wanden van de Groeve Oostermeent 'uit de muur' kwamen eten, zijn daar dit jaar niet gesignaleerd. Een nieuw verschijnsel was hier de predatie door vossen die nesten uitgroeven. Hiervan is een aantal uitgegraven waar de vos bij kon komen. In een ervan had hij een verkeerde keuze gemaakt; daarin bevond zich een nest aardhommels. Door zijn activiteiten was de verstoring bij deze wand groot. Op 20 juni waren alle nesten verlaten. Ook in de Naardermeent en aan de Middenweg in Nederhorst den Berg is een vos actief geweest. De predatie in de Naardermeent had voorkomen kunnen worden. Omdat bekend is dat er een vossenburcht aanwezig is in de dichtbij liggende Zanddijk, staat schrikdraad rond de kolonie. De stroom is in de loop van het broedseizoen uitgevallen, waardoor een vos en een rondzwervende kat vrij spel hadden. In de wand van het Twiske bij Zaandam is dit jaar geen verstoring geweest door vossen; in 2010 was dit wel het geval, maar niet gerapporteerd. Aan weerszijden aangebrachte ijzeren vlechtmatten om de wand af te schermen lijken dit voorkomen te hebben (zie: Staats in druk).

Aantallen in andere kolonies

Sinds er vestigingen zijn, worden tegelijk met het Gooi in deze jaarlijkse rapportage gegevens opgenomen van kolonies die zich hemelsbreed op niet al te grote afstand van het Gooi bevinden. Het gaat hier om die van Het Twiske (26 km), Ooievaarplas (25 km), Bunschoten (16 km), Nijkerk (20 km) en het

dorpje Rijswijk. dat in Gelderland ligt (40 km). Deze kolonies liggen niet al te ver van het Gooi en kunnen als vestigingsplaats dienen voor zwaluwen die in onze regio gebroed hebben of er geboren zijn. Uit ringonderzoek dat door ons in enkele van die kolonies wordt uitgevoerd blijkt, dat dit inderdaad voorkomt. In de Zaanstreek in de kunstwand in het Twiske broedden 50 paren; een lichte daling t.o.v. 2010. In april en begin mei zijn er wel veel gaten gegraven, maar was er nog geen enkele sprake van broedactiviteiten. De kunstwand bij de Ooievaarplas (gemeente Zeewolde) bevatte dit jaar 98 nesten. Vergeleken met 2010 toen 69 nesten zijn aangetroffen is dit een vooruitgang van ruim 40%. Van deze kolonie worden de nesten geteld tijdens het ringonderzoek dat daar plaatsvindt. In figuur 2 staan de resultaten uit de periode 2005-2011 vermeld. Het aantal paren bedraagt gemiddeld 94 en de stand blijkt sterk te kunnen schommelen. Eind juni is ook nog een kolonie gevonden op een braakliggend terrein tegen de A28 in Nijkerk. Hier hadden zich 160 paren gevestigd. Op het moment van de ontdekking was het grootste deel van de jongen al uitgevlogen en waren nog slechts enkele tientallen paren in deze kolonie hun jongen aan het voeren.

Jaar	Broedparen
2005	112
2006	45
2007	132
2008	122
2009	82
2010	69
2011	98

Figuur 2. Aantal paren oeverzwaluwen bij de Ooievaarplassen van 2005 – 2011.

De in de herfst van 2010 gerenoveerde kunstwand aan de rand van het industrieterrein De Haar in Bunschoten, bevatte dit jaar geen broedparen. Wel ondernamen vijf paren broedpogingen. De oorzaak van het ontbreken is onduidelijk (mededeling Wim Smeets). De grote en al decennia lang bestaande kunstwand in Rijswijk (Gld.) van Rijkswaterstaat aan het Amsterdam-Rijnkanaal trok dit jaar weer behoorlijk wat broedparen. Samen bezetten zij 116 nestgangen; in 2011 waren dat er 72. Net als bij enkele Gooise wanden was er predatie door zoogdieren. Het ging hier om een vos en een kat.

Onderhoud

De kolonie van de golfbaan lag er goed bij. De uit de wand groeiende kruiden waren verwijderd, alle gaten van vorige jaar waren dichtgestopt en de wand was daarna glad gemaakt. De deels ingestorte en volop met kruiden begroeide zandwand op de Naardermeent is begin april met hulp van een shovel weer opgekalefaterd. Die van Crailo is voor het broedseizoen opnieuw afgestoken en dat geldt ook voor de Groeve Oostermeent. De gaten worden van de laatstgenoemde wand zijn tegelijkertijd dicht gestopt met zand. Omdat het zandwandje op de golfbaan van de Golf- en Countryclub in Eemnes er nog goed bij lag was onderhoud niet noodzakelijk. De gunstige ligging en goede conditie van de wand hebben nog steeds niet geleid tot een bezetting door oeverzwaluwen. De mens wikt, de natuur beschikt. Aan de al weer jaren geleden aangelegde wand op de grens van de woonwijk in Huizen op de grens van het voormalige Vierde Kwadrant met de Blaricummeent is ook dit jaar weer geen onderhoud gepleegd. Het voorterrein met mogelijkheden voor het aanvliegen is dichtgegroeid en dat geldt ook voor de open stukken tussen de planken die de zandwand stutten. Er is geen zicht op verbetering van de situatie. Voor het eerst sinds jaren is de wand van het Raboes (Eemnes) niet afgekrabd voor het broedseizoen. Wellicht daardoor bleef hij onbezet. Rond veel van de nestgaten van vorig jaar hielden zich vogelvllooien op.

Oeverzwaluwen en luisvliegen

Opnieuw zijn teken verzameld als onderzoekmateriaal voor Wageningen Universiteit om na te gaan of in deze dieren de bacterie *Borrelia burgdorferi* aanwezig was. Deze bacterie wordt vaak overgebracht door tekenbeten en veroorzaakt een infectieziekte: de ziekte van Lyme. De bacterie is tot nu toe nog nooit gesignaleerd in de in voorgaande jaren verzamelde teken .

In 2011 zijn de oeverzwaluwen ook op luisvliegen gecontroleerd. Luisvliegen zijn parasieten die zich in leven houden met bloed van onder andere vogels. Er zijn twee soorten luisvliegen, die voorkomen op zwaluwen. De zwaluwluisvlieg *Stenopeteryx hirundinis* is algemeen op huiszwaluwen, maar is minder aanwezig op boerenzwaluwen en oeverzwaluwen (Schuurmans Stekhoven 1969).

Ringonderzoek

Ook in 2011 zijn weer oeverzwaluwen geringd. In totaal zijn in de periode eind mei tot begin juni tijdens ringactiviteiten op twaalf data, maar liefst 1811 oeverzwaluwen gevangen. Hiervan waren er 496, die al in voorgaande jaren waren geringd door ons of door een andere ringer. Van de acht ringlocaties lagen er zes binnen het onderzoekgebied van de Vogelwerkgroep en twee daarbuiten. Daar wordt ook al lang geringd, omdat zij binnen een afstand liggen, waarbinnen nog uitwisseling kan plaatsvinden. Zowel met Rijswijk (40 km) als met de Ooievaarplas (25 km) is dat gebeurd. In Rijswijk zijn 467 oeverzwaluwen geringd en bij de Ooievaarplas 411. In dit artikel wordt hierna verder geen aandacht meer geschonken aan het ringonderzoek in deze kolonies. Onderstaand zijn in de figuren 3 t/m 7 de terugvangsten van 2011 vermeld van eerder in dezelfde kolonie of ergens anders geringde oeverzwaluwen.

Herkomstkolonie	Ringjaar en aantal terugmeldingen		
	2009	2010	2011
Middenweg Nederhorst den Berg	1	14	-
Golfbaan Naarden	-	5	-
Naardermeent Naarden	-	-	1
Almere	-	1	-
Groeve Oostermeent Blaricum	-	-	1
Raboes Eemnes	1	1	-
Rijkswaterstaat Rijswijk	-	1	-

Figuur 3. Herkomst en aantal van in de kolonie Middenweg (Nederhorst den Berg) teruggevangen geringde oeverzwaluwen.

Van de 26 terugvangsten stammen er 23 uit 2010. Het overgrote was deel het jaar daarvoor in dezelfde kolonie geringd, maar er zaten ook exemplaren bij die uit kolonies kwamen uit andere delen van het gebied tussen Vecht en Eem. Door ringonderzoek is bekend dat er uitwisseling plaatsvindt tussen kolonies (Speek & Speek 1984). Een leuke terugvangst is van een oeverzwaluw die uit Rijswijk zich in 2010 in Rijswijk ophield en zich nu gevestigd had in Nederhorst den Berg.

Herkomstkolonie	Ringjaar en aantal terugmeldingen			
	2008	2009	2010	2011
Golfbaan Naarden	-	-	16	-
Rijkswaterstaat A1/A6 Naarden	1	-	-	-
Middenweg Nederhorst den Berg	-	-	1	-
Naardermeent	-	-	-	12
Almere	-	1	1	-
Landgoed Oud Naarden Naarden	-	-	-	1
Zanderij Crailo Hilversum	-	-	1	1
Raboes Eemnes	-	1	-	-

Figuur 4. Herkomst en aantal van in de kolonie Golfbaan Naarden teruggevangen geringde oeverzwaluwen.

Figuur 4 ondersteunt het idee dat jaarlijks een deel van de oeverzwaluwen dat gebroed heeft in een kolonie of er geboren is daar naar terugkeert. Terugkerende vogels waarvan de broedplaats ongeschikt is geraakt, of waarvan het broedsel mislukt is, blijven rondzwerfen en vestigen zich dan nog laat op plekken die beschikbaar komen. Dit fenomeen is wellicht opgetreden vanuit de Naardermeent, getuige de late vestiging van exemplaren op de Golfbaan die in 2011 eerder waren geringd op de meent.

Herkomstkolonie	Ringjaar en aantal terugmeldingen		
	2007	2008	2010
Golfbaan Naarden	1	-	7
Rijkswaterstaat A1/A6 Naarden	-	1	-
Zanderij Crailo Hilversum	-	1	-
Groeve Oostermeent Blaricum	-	-	1
Raboes Eemnes	-	-	2
Ooievaarplas Zeewolde	1	-	-
Frankrijk*	-	-	1

Figuur 5. Herkomst en aantal van in de kolonie Naardermeent Naarden terug gevangen geringde oeverzwaluwen.

Herkomstkolonie	Ringjaar en aantal terugmeldingen					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Rijkswaterstaat A1/A6 Naarden	-	-	1	-	-	-
Middenweg Nederhorst den Berg	-	-	-	1	4	-
Almere	-	-	2	-	-	-
Zanderij Crailo Hilversum	1	-	1	-	19	-
Raboes Eemnes	-	-	-	1	2	-
Zeewolde	-	1	-	-	-	-
Spanje*					1	1

Figuur 6. Herkomst en aantal van in de Zanderij Crailo Hilversum teruggevangen geringde oeverzwaluwen.

In de Zanderij Crailo zijn 19 terugvangsten gedaan van de 64 daar in het vorige jaar geringde aantal oeverzwaluwen. Met bijna 30% is dat een hoog terugvangstpercentage.

Herkomstkolonie	Ringjaar en aantal terugmeldingen				
	2007	2008	2009	2010	2011
Middenweg Nederhorst den Berg				1	
Naardermeent Naarden					1
Zanderij Crailo Hilversum				2	
Groeve Oostermeent Blaricum		1		2	
Raboes Eemnes			1		
Ooievaarplas	1				
Frankrijk*					1

Figuur 7. Herkomst en aantal van in de Groeve Oostermeent Blaricum teruggevangen geringde oeverzwaluwen.

Herkomstkolonie	Ringjaar en aantal terugmeldingen	
	2009	2010
Raboes Eemnes	1	2
Zeewolde	1	1

Figuur 8. Herkomst en aantal van in de kolonie Eek Eemnes teruggevangen geringde oeverzwaluwen.

Legenda:

* Nog geen detailgegevens bekend

- Geen broedparen

Dankwoord

Jelle Harder en Engbert van Oort leverden belangrijke bijdragen voor dit artikel.

Vrijwilligers van het Goois Natuurreservaat zorgden er weer voor dat de wand van de Groeve Oostermeent er goed bij lag voordat de oeverzwaluwen arriveerden. Rein Zwaan (Staatsbosbeheer) droeg zorg voor het gereed maken van de wand in de Naardermeent.

Geraadpleegde literatuur

Jonkers, D.A. 2010. Waar broedden de oeverzwaluwen in 2010? *De Korhaan* 44 (5): 163-165.

Speek, B.J.& Speek, G. 1984. *Thiemes VogeltrekAtlas*, Thieme, Zutphen: 174.

Staats, E. 2011. Stijgende lijn van de broedparen van de oeverzwaluw (*Riparia riparia*) in Twiske voortgezet in 2011. In druk.

Schuurmans Stekhoven, J.H. 1969. Luisvliegen. *Wetenschappelijke Mededeling*. Nr. 16. Tweede druk. KNNV. Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Hoogwoud.